

КЫРГЫЗ ЖАРАНЫ

ГРАЖДАНСКАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ

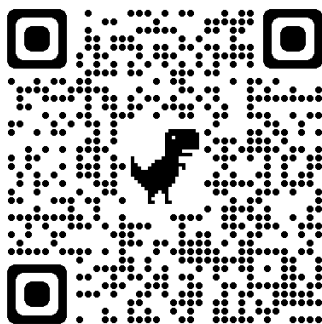
ОЮНУНУН СУРОО-ЖООПТОРУ

#УкукМенденБашталат
#МекенимМенденБашталат
#МенКыргызЖаранымын
#ЫрысАлдыЫнтымак
#БилимМенденБашталат
#socialcohesion #KyrgyzJarany

“КЫРГЫЗ ЖАРАНЫ” ОЮНУН ТҮЗҮЛГӨН СУРООЛОРУНА ЖООПТОР

1-ТЕМА. АДАМДЫН ЖАНА ЖАРАНДЫН УКУКТАРЫ	3
Суроолор – 2 балл	3
Суроолор – 3 балл	5
Суроолор – 4 балл	6
Пантомима үчүн сөздөр – 5 балл	7
Суроолор – 6 балл	8
2-ТЕМА КЫРГЫЗ ЖАРАНЫ	11
Суроолор – 2 балл	11
Суроолор – 3 балл	12
Суроолор – 4 балл	14
Пантомима үчүн сөздөр – 5 балл	15
Суроолор – 6 балл	16
3-ТЕМА. УКУКТУК МАМЛЕКЕТ.	19
МАМЛЕКЕТТИК БИЙЛИКТИН ОРГАНДАРЫ	19
Суроолор – 2 балл	19
Суроолор – 3 балл	20
Суроолор – 4 балл	22
Пантомима үчүн сөздөр – 5 балл	24
Суроолор – 6 балл	24
СУРООЛОРДУ ТУУРА ТҮЗҮҮ ҮЧҮН КЕҢЕШТЕР	27

Оюндун материалдары жана “Кыргыз жаранынын Конституциясы”
нускамасына шилтеме

*Бишкек шаары
2023-жыл.*

“Кыргыз жараны” оюнуна кош келиңиздер!

“Кыргыз жараны” – бул жаштарга жарандык иденттүүлүк (өзүн таануусун), адам укуктары жана Кыргыз Республикасынын укуктук негиздери жөнүндө көбүрөөк билүүгө жардам берүүчү оюн.

Оюн “Кыргыз жараны”, “Адам укугу” жана “Укуктук мамлекет” темаларын камтыган суроо-жооптордон турат. Каалоосу боюнча мугалимдер сабактардын башка тематикалары боюнча өз суроолорун иштеп чыгып, оюн менен колдоно алышат.

Оюндун максаты – жаштарга кызыктуу форматта:

- Укуктук мамлекеттин негиздери жөнүндө көбүрөөк билүүгө жардам берүү;
- Ар түрдүүлүктүн, Жарандык иденттүүлүктүн (өзүн таануусунун) жана Кыргыз жараны концепциясынын маанилүүлүгү жөнүндө көбүрөөк билүүгө жардам берүү;
- Адамдын жана жарандын укуктарын изилдөөгө кызыгууну өнүктүрүүгө жардам берүү;
- Логикалык ой жүгүртүүнү жана эс тутумду өнүктүрүүгө жардам берүү;
- Кызматташуу жана команда менен иштөө көндүмдөрүн өнүктүрүүгө жардам берүү.

“Кыргыз жараны” оюнунун суроо-жооп нускамасы – бул оюнду сабактарында колдонууну каалаган мугалимдер үчүн баалуу булак. Анда оюндун бардык суроолоруна жооптор, ошондой эле оюнду уюштурууга жана аны натыйжалуураак кылууга жардам бере турган суроолорду иштеп чыгуу боюнча нускама камтылган.

Оюн жана колдонмо мугалимдерге жана студенттерге күчтүү укуктук мамлекеттин негизи болгон инклюзивдүү жана ар түрдүү чөйрөдө жаран болуу эмнени билдирерин билүүгө жардам берет деп үмүттөнөбүз.

Ийгилик!

Бул оюн БУУнун Тынчтык куруу Фонду каржылаган БУУӨП, ЮНИСЕФ, АУЖКБнын “Туруктуу тынчтык жана өнүгүү үчүн инклюзивдүү башкаруу жана жалпы жарандык иденттүүлүк” долбоору алкагында “Кыргызстан юридикалык клиникаларынын Ассоциациясы” тарабынан Кыргыз Республикасынын Маданият, маалымат, спорт жана жааштар саясаты министрлиги менен биргеликте даярдалды.

Бул оюнда берилген ойлор Бириккен Улуттар Уюмунун, Бириккен Улуттар Уюмунун Өнүктүрүү программасынын, анын программа/долбоорлорунун же өкмөттөрдүн көз-караштарын чагылдырууга тийиш эмес. Колдонулган белгилөөлөр кандайдыр бир өлкөнүн, территориянын же аймактын же алардын чек-араларынын укуктук статусуна тиешелүү көз-караштарды чагылдырбайт.

1-ТЕМА. АДАМДЫН ЖАНА ЖАРАНДЫН УКУКТАРЫ

Суроолор – 2 балл

1. “Адам укуктары” деген эмне?

Жооп: Бул расасына, жынысына, улутуна, тилине, динине, саясий же башка ишенимдерине, мүлктүк абалына, туулгандыгына же башка жагдайларына карабастан, бардык адамдарга төрөлгөндөн тартып тийиштүү болгон ажырагыс укуктары жана эркиндиги.

2. Адам укуктарынын ээси ким?

Жооп: Жашына, ден соолугуна, материалдык абалына, жарандыгына, социалдык абалына, саясий ишенимине жана башка жагдайларына карабастан бардык адамдар адам укуктарынын ээси болуп саналат.

3. Адам канча жашынан тарта укукка ээ болот?

Жооп: Төрөлгөндөн тарта өмүр бою.

4. Кыргызстандын Конституциясында адамдын кандай укуктары жазылган?

Жооп: Кыргызстандын Конституциясында адамдын төмөнкүдөй негизги укуктары бекитилген:

- Жашоого укуктуу;
- Эркиндикке жана жеке коопсуздукка укуктуу;
- Мыйзам алдында тең укуктуу;
- Сөз эркиндигине укуктуу;
- Абийир эркиндигине укуктуу;
- Билим алууга укуктуу;
- Эмгекке укуктуу;
- Саламаттыгын сактоо укуктуу;
- Турак жайга укуктуу;
- Эс алууга укуктуу;
- Мамлекетти башкарууга катышууга укуктуу;
- Басмырлоодон коргонууга укуктуу.

5. Адамдын кайсы укуктарын эч кандай шартта чектөөгө болбойт?

Жооп: Кыйноодон коргоого болгон укугу жана кулчулуктан боштондукка чыгууга укугу.

6. “Адамдын укугу” “Жарандын укугунан” эмнеси менен айырмаланат?

Жооп: Адам укуктары – универсалдуу, алар жалпы жана ар бири үчүн. Ал эми, жарандар өзгөчө укукка ээ – алар мамлекетти башкарууга катыша алышат (саясий укуктар), мисалы шайлоолордо добуш берүүгө, Жогорку Кеңешке же Президенттикке талапкерлигин коюуга. Ошондой эле мамлекеттик кызматтарда иштөөгө, армияда кызмат өтөөгө да укуктуу.

7. Кыргыз Республикасынын Конституциясында кайсы негизги милдеттер жазылган?

Жооп:

- Кыргыз Республикасынын Конституциясын жана мыйзамдарын сактоо;
- Ата мекенди коргоо;
- Мыйзамда белгиленген салыктарды жана жыйымдарды төлөө;
- Жаратылышты жана айлана-чөйрөнү сактоо;
- Балдарга жана майып ата-энелерге кам көрүү.

8. “Сөз жана пикир эркиндигине болгон укук” деген эмне?

Жооп: Сөз жана пикир эркиндигине болгон укук деген бул – ар бир адам өз оюн жана ишенимин эркин билдирүүгө, ар кандай мыйзамдуу жол менен маалымат таратууга укуктуу экендигин жана башка адамдардын укуктарын бузбашы маанилүү экендигин билдирет.

9. “Билим алууга укуктуу” деген эмне?

Жооп: Билим алуу укуктуу деген – ар бир адам акысыз негизги жалпы билим алууга укуктуу экенин билдирет.

10. “Эмгектенүү укугу” деген эмне?

Жооп: Эмгектенүү укугу – ар бир адамдын эмгекке, ишти жана кесипти эркин тандоого, адилет жана бирдей эмгек шарттарына укуктуу экендигин билдирет.

Суроолор – 3 балл

- 1. Илгери бир айылда Алтын деген кыз жашаптыр. Күндөрдүн биринде анын айылына бир бай соодагер келип, аны сүйүп калат. Соодагер Алтынга үйлөнүүнү суранат, бирок ал макул болбой койгон. Соодагер абдан капа болуп,**

Алтынды ала качууну чечти. Ал каракчыларды жалдап, алар Алтынды ала качып кетишкен.

Суроо: Каракчылар Алтындын кайсы укугун бузушту?

Жооп: Каракчылар Алтындын эркиндикке жана коопсуздукка болгон укугун бузушкан. Алар аны каалоосуна каршы ала качышкан.

2. **Карышкыр менен түлкү коенду алдап, капканга түшүрүүнү чечишет. Алар ага баарын алтынга айландыра турган сыйкырдуу таш бар экенин айтышты. Коен аларга ишенип, алар менен жөнөдү. Алар ошол жерге келгенде карышкыр менен түлкү коенду кармап жеп коюшту.**

Суроо: Карышкыр менен түлкү коендун кайсы укугун бузушту?

Жооп: Карышкыр менен түлкү коендун жашоого, эркиндикке жана коопсуздукка болгон укугун бузган. Алар аны алдап, капканга түшүрүп, өлтүрүштү.

3. **Илгери-илгери Айзирек деген кыз жашаптыр. Ал алсыздарды коргоп, муктаж болгондордун баарына жардам берчү. Бир күнү Айзирек токойчудан коенду сактап калат. Токойчу Айзиректи камап коет, бирок ал качып кетип, үйүнө кайтып келген.**

Суроо: Жомокто кандай укуктар жөнүндө айтылган?

Жооп:

- *Эркиндик укугу.* Айзирек камалган, бирок качып кете алган.
- *Коргоого укугу.* Айзирек коенду токойчудан коргоп калган.

4. **Илгери-илгери Маша деген кыз жашаптыр, ал дарыгер болууну кыялданчу экен. Бирок Машанын ата-энеси кедей болгондуктан, анын окуусуна акча төлөй алган эмес. Маша окуусуна акча табуу үчүн ооруканага жардамчы болуп ишке орношкон. Дарыгерлер Машаны байкап, аны окуутууга жардам беришет. Маша медициналык окуу жайын бүтүрүп, дарыгер болот. Ал оорулуу адамдарга жардам берип жүрөт.**

Суроо: Жомокто кандай укуктар жөнүндө айтылган?

Жооп:

- *Билим алууга болгон укугу.* Маша дарыгер болгусу келген, бирок мүмкүнчүлүгү жок болчу.
- *Эмгекке болгон укугу.* Маша жардамчы болуп ишке орношту.

- *Медициналык жардам алууга болгон укугу.* Маша оорулууларга жардам берип жатат.

5. Айбек аттуу бала футболчу болууну кыялданат. Аны футбол мектебине сынакка чакырышат, бирок сынакка бир күн калганда бейбаш адам аны сабап салган. Айбек сынакка бара албай, футбол мектебине баруу мүмкүнчүлүгүнөн ажыраган.

Суроо: Бейбаш адам Айбектин кандай укуктарын бузду?

Жооп: Бейбаш адам Айбектин саламаттыгына, коопсуздугуна жана билим алуусуна болгон укуктарын бузду.

Суроолор – 4 балл

1. “Дискриминация” деген эмне?

Жооп: Дискриминация (басмырлоо) – жынысына, расасына, улутуна, динине, тилине, социалдык статусуна же башка жагдайларга карата адамга, же болбосо адамдардын тобуна айырмалоо, четке кагуу, чектөө же артыкчылык берүү.

2. “Мыйзам алдында тең укуктуулук” деген эмне?

Жооп: Мыйзам алдында тең укуктуулук деген – бардык адамдар жынысына, расасына, улутуна, тилине, динине, социалдык тегине, мүлктүк абалына, жашаган жерине, саясий ишенимдерине жана башка жагдайларына карабастан мыйзам алдында бирдей жана бирдей укуктарга жана милдеттерге ээ экендигин билдирет.

3. Шахноза билим алуу укугунан баш тартып, эжесине бере алабы? “Адамдын ажырагыс укуктары” деген эмнени билдирет?

Жооп: Адамдын ажырагыс укуктары сатылып, алмаштырууга же жоголбой турган укуктар. Алар төрөлгөндөн эле адамга таандык жана эч кандай шартта алынып салынышы мүмкүн эмес. Шахноза билим алуу укугун бере албайт, анткени анын эжеси да ушундай укукка ээ. Адам укуктары – ар бир адам үчүн.

4. Адамдын “укуктары” менен “милдеттеринин” ортосунда кандай айырма бар?

Жооп: Укуктар менен милдеттер бир тыйындын эки бетиндей. Укуктарды биз мамлекеттен, коомдон жана башка адамдардан талап кыла алабыз. Жоопкерчилик – бул биз башка адамдар, коом жана мамлекет үчүн эмне кылышыбыз керек.

Укуктар менен милдеттердин негизги айырмачылыктары төмөнкүлөр:

- *Укуктар – бул мүмкүнчүлүктөр, ал эми милдеттер – иш-аракеттер.* Укуктар бизге бир нерсе кылууга мүмкүнчүлүк берет, ал эми милдеттер бизди бир нерсе кылууга милдеттендирет.
- *Укуктар субъективдүү, ал эми милдеттер объективдүү.* Укуктар белгилүү бир адамга же адамдардын тобуна таандык, бирок милдеттер бардык адамдарга же адамдардын топтооруна тиешелүү.
- *Укуктарды мамлекет камсыз кылат, ал эми милдеттерди коом камсыз кылат.* Мамлекет жарандардын укуктарын ишке ашырууну камсыз кылууга, ал эми коом адамдарда башка адамдардын жана коомдун алдында жоопкерчилик жана милдеттүүлүк сезимин түзүүгө тийиш.

5. “Юридикалык жоопкерчилик” деген эмне?

Жооп: Мыйзамды бузган адамды мамлекет жазалаганда- юридикалык жоопкерчилик болот. Бул адамдарды мыйзамдарга баш ийүүгө тартуунун маанилүү жолу. Жоопкерчиликтин жалпы курагы 16 жаш, бирок кылмыш иштери боюнча 14 жаштан тарта болушу мүмкүн.

Юридикалык жоопкерчиликтин түрлөрү:

- *Жарандык жоопкерчилик* – адам кимдир бирөөнү таарынткан же келишимдин шарттарын бузгандыгы үчүн акча төлөп берүүгө тийиш болгон учурда.
- *Административдик жоопкерчилик* – адам айып пул төлөөгө же коомдук жумуштарга иштөөгө милдеттүү болгондо.
- *Кылмыш-жаза жоопкерчилиги* – адам кылмыш жасагандыгы үчүн түрмөгө отургузулушу мүмкүн болгон учурда.

Пантомима үчүн сөздөр – 5 балл

- Адам укуктары
- Тең укуктуулук
- Жарандар
- Билим алуу укугу
- Эмгектенүүгө укугу
- Коргоого укугу
- Сөз эркиндиги
- Биригүү укугу
- Эс алуу укугу
- Турак жайга укугу

Суроолор – 6 балл

1. Дильноза, университеттин студенти, ал кошунасы аялын сабап жатканын угуп калат. Ал – бул адамдын үй-бүлөлүк зомбулуктан эркин болуу укугун бузуу экенин билет.

Суроо: Ал эмне кылышы керек?

Жооп:

Дильноза үй-бүлөлүк зомбулук тууралуу милицияга билдирүүсү керек. Бул жабырлануучуну зордук-зомбулуктан коргоого жана аны кордогон адамды жоопкерчиликке тартууга жардам берет. *Зордук-зомбулукка кабылган аялдар үчүн кризистик борборго чалса болот.* Борбордун кызматкерлери Дильнозага психологиялык колдоо көрсөтүп, милицияга арыз жазууга жардам бере алышат.

Дильноза өзү кошунасы менен сүйлөшүп, ага колдоо көрсөтө алат. Бирок зордук-зомбулукка кабылган адам милицияга кайрылгысы келбей калышы мүмкүн экенин эстен чыгарбоо керек. Мындай учурда Дильноза ага жөн гана моралдык колдоо көрсөтүп, кылмышкерден жашырынып ала турган коопсуз жай табууга жардам бере алат.

2. Зиеданын көрүүсү начар, ал кеңседе компьютерде иштейт. Бир күнү жетекчиси Зиедага башка кызматкерлерди алаксытпаш үчүн өзүнчө кабинетте өз милдеттерин аткарууну буйруйт. Зиеда бул майыптыгы боюнча басмырлоо деп эсептейт.

Суроо: Бул жагдайда адамдын кандай укуктары бузулду? Зиеда кандай жолдор менен укуктарын коргой алат?

Жооп: Бул жагдайда төмөнкү адам укуктары бузулган:

- *Бирдей мамиле жасоо укугу.* Бардык адамдар майыптыгы боюнча кемсинтүүдөн коргонууга укуктуу.
- *Эмгекке болгон укугу.* Бардык адамдар өздөрү тандаган же кабыл алган жумушта иштөө укугу бар, эгерде алар ошол ишке жөндөмдүү болгон учурда.

Зиеда төмөнкү жолдор менен өз укуктарын коргой алат:

- *Жетекчиси менен түз сүйлөшүү жолу менен.* Зиеда жетекчисине эч кимди алаксытпай турганын жана башка кызматкерлер менен бирдей шартта өз милдеттерин аткарууга жөндөмдүү экенин түшүндүрө алат.
- *Эмгек инспекциясына арыз жазуу аркылуу.* Эмгек инспекциясы эмгек чөйрөсүндөгү дискриминация жөнүндө арыздарды кароого ыйгарым укуктуу болуп эсептелет.

- *Сотко кайрылуу.* Эгерде эмгек инспектору эч кандай чара көрбөсө, Зиеда өз укугун коргоо үчүн сотко кайрылса болот.
- 3. Кыргызстанда Айпери аттуу кыз жашайт. Ал 6-класста окуйт жана дарыгер болууну кыялданат. Айпери Кыргызстандын жараны, бирок анын ата-энеси Казахстандын жарандары. Күндөрдүн биринде Айпери ооруканага дарыгерге жазылуу үчүн келди. Кабыл алууда медайым “Бизде башка өлкөлөрдөн келгендер үчүн орун жок” деди.**

Суроо: Мындай кырдаалда Айперинин кандай укуктары бузулду? Айпери эмне кылса болот?

Жооп:

Мындай жагдайда Айперинин укуктары төмөнкү аспектилерде бузулган:

- *Мыйзам алдында тең укуктуулук.* Кыргыз Республикасынын Конституциясына ылайык, Кыргызстандын бардык жарандары жынысына, расасына, улутуна, тилине, динине, социалдык тегине, мүлктүк абалына, иштеген ишине, жашаган жерине жана башка жагдайларга карабастан мыйзам жана сот алдында бирдей. Мында медайым Айперим Кыргызстандын жараны болгондугуна карабастан, ата-энесинин жарандыгына карап дарыгерге жазуудан баш тартып, мыйзам алдындагы теңдик принцибин бузган.
- *Ден соолукту сактоо укугу.* Кыргыз Республикасынын Конституциясына ылайык, ар бир адам ден соолугун коргоого укуктуу. Бул учурда медайым Айпериге дарыгерге жазуудан баш тартуу менен анын ден соолугуна кам көрүү укугун бузган.

Бул жагдайда, Айпери төмөнкү иш-аракеттерди жасай алат:

- Ал оорукананын башкы дарыгерине же Саламаттык сактоо министрлигине арыз жаза алат.
 - Ал өзүнүн укуктарын бузганы үчүн медайым менен оорукананы сотко бере алат.
 - Массалык маалымат каражаттарында же социалдык тармактарда эмне болгонун айтып бере алат. Бул Кыргызстандагы дискриминация көйгөйүнө коомчулуктун көңүлүн бурууга жардам берет.
- 4. Кыргызстанда жергиликтүү бийликке шайлоо өтүп жатат. Аймактардын биринде ар кандай этникалык топтордун өкүлдөрү жашайт. Алар тизмеге кирбей калгандыктан шайлоого катыша албагандыктары үчүн укуктары бузулуп жатат деп эсептешет.**

Суроо: Мындай кырдаалда ар кандай этностогу жарандардын кандай укуктары бузулушу мүмкүн? Бул кырдаалда эмне кылса болот?

Жооп:

- *Шайлоого катышуу укугу.* Ар бир адам мамлекеттик органдарга өз өкүлдөрүн тандоого укуктуу жана мүмкүнчүлүгү бар.
- *Тең укуктуулук.* Эч кимди улутуна карап басмырлоого болбойт.

Этникалык топтордун өкүлдөрү бийликтин бул иш аракеттери үчүн даттанса болот. Алар шайлоо комиссиясына же сотко арыз жазса болот. Мамлекет улутуна карабастан бардык жарандарга бирдей укуктарды жана мүмкүнчүлүктөрдү камсыз кылууга тийиш экендигин эстен чыгарбоо керек жана бул Кыргыз Республикасынын Конституциясында кепилденет.

5. Кыргызстанда Айгерим аттуу кыз жашайт. Ал уга албайт, бирок жандоо тилинде сүйлөшө алат. Айгерим университетке окууга тапшырып, сурдокотормочу болгусу келет. Бирок ага паспорт керек жана ал өз алдынча арыз толтура албайт. Айгерим майыптыгы бар адамдардын укугун коргоо уюмуна жардам сурап кайрылды, алар ага арыз толтуруп, керектүү документтерди чогултканга жардам беришти. Бир нече айдан кийин Айгерим паспорт алып, университетке тапшырып, кыялын орундатууга мүмкүнчүлүк алды.

Суроо: Паспорттун болушу эмне үчүн маанилүү? Майыптыгы бар адамга паспорт алууга кантип жардам берсе болот?

Жооп: Паспорт – бул адамдын өздүгүн аныктоочу документ. Бул көптөгөн маанилүү иш-чараларга, мисалы, чет өлкөгө саякаттоо, университетке тапшыруу, насыя алуу ж.б.у.с. үчүн зарыл. Майыптыгы бар адамга паспорт алууга кантип жардам берсе болот: аны кантип жасоо керектиги боюнча маалымат берип, ошондой эле ага арыз толтурууга жана керектүү документтерди чогултууга жардам берсе болот.

2-ТЕМА КЫРГЫЗ ЖАРАНЫ

Суроолор – 2 балл

1. “Политэтникалык (көп этностуу) мамлекет” деген эмне?

Жооп: Бул – аймагында ар кандай этностун өкүлдөрү жашаган мамлекет.

2. “Жарандык иденттүүлүк” деген эмне?

Жооп: Жарандык иденттүүлүк – бул тигил же бул мамлекеттин жарандарынын жамаатына таандык болуу сезими. Бул сезим бул мамлекеттин жараны катары өзүн

сезүүнү, анын мыйзамдарын жана баалуулуктарын кабыл алууну, ошондой эле анын жашоосуна катышууга даярдыгын камтыйт.

3. “Жарандык милдеттенме” деген эмне?

Жооп: Бул жарандардын жалпы жыргалчылыгы жана коомчулугунун жакшы иштеши үчүн алган милдеттери. Бул коомдун жана мамлекеттин алдындагы өз иш-аракети үчүн жоопкерчиликти болуу милдетин жана жоопкерчилигин түшүнүү.

4. “Кыргыз жараны” концепциясын кандай түшүнөсүз?

Жооп: Кыргыз жараны – этностук, диний, социалдык жана аймактык таандыктыгына карабастан Кыргыз Республикасынын Конституциясына ылайык укуктарга жана милдеттерге ээ болгон Кыргыз Республикасынын жарандары. Муну менен алар өз коомунун жалпы өнүгүүсүнө кызмат кылуу боюнча өздөрүнүн жарандык милдеттерин жигердүү аткарып, анын саясий институттарынын натыйжалуу иштешине салым кошушат.

5. “Маданий ар түрдүүлүк” деген эмне?

Жооп: Маданий ар түрдүүлүк – бул бардык адамдар, алардын айырмачылыктарына карабастан, өнүгүү жана өзүн-өзү ишке ашыруу үчүн бирдей мүмкүнчүлүккө ээ болгон коомдун абалы. Ал тил, дин, каада-салттар, баалуулуктар, искусство, музыка, ашкана жана башка көптөгөн аспектилер боюнча ар түрдүүлүктү камтыйт. Ар түрдүүлүк адамдык айырмачылыктарды сыйлайт жана аларды байлык жана күч катары баалайт.

6. Кыргызстандын эли канча этностордон турат?

Жооп: Кыргызстанда 80-100дөй (100дөн ашуун) этностор жашайт, алар Кыргызстандын биримдиктүү элин түзөт.

7. “Көп тилдүү билим берүү” деген эмне?

Жооп: Жооп: Бул экиден ашык тилди байланыш каражаты катары колдонгон билим берүү системасы. Бул эне тил, мамлекеттик тил же чет тилдер болушу мүмкүн. Кыргыз Республикасынын элин түзгөн бардык этностордун өкүлдөрүнө эне тилин сактоо, үйрөнүү жана өнүктүрүү үчүн шарттарды түзүү укугу Конституция тарабынан кепилденет. Ошондуктан Кыргызстанда Билим берүү жана илим министрлиги көп тилдүү билим берүү системасын киргизүүдө.

8. Кыргызстанда кайсы тил мамлекеттик жана кайсы тил расмий болуп саналат?

Жооп: Кыргыз Республикасынын Конституциясына ылайык кыргыз тили мамлекеттик тил, орус тили расмий тил болуп саналат.

9. Кыргыз Республикасынын мамлекеттик атрибутикасын санап бериңиз.

Жооп: Туу, Герб жана Гимн.

Суроолор – 3 балл

1. Кыргызстандагы көп түрдүүлүк боюнча мисалдарды келтириңиз.

Жооп: Кыргызстанда, өзүлөрүнө таандык маданият, тил жана каада-салты бар 80ден (100дөн) ашык этностун өкүлдөрү жашайт.

- Кыргызстандын чоң шаарларында ислам, христиан, буддизм жана башка ар кандай диндеги элдерди жолуктурууга болот.
- Кыргызстанда элдерди дүйнөнүн ар тараптуу маданияты менен тааныштырган ар түрдүү маданий иш-чаралар өткөрүлүп турат.
- Кыргызстандагы элдер ар кандай саясий көз карашка ээ жана ар башка саясий партияларга колдоо көрсөтө алышат (социал-демократтар, консерваторлор, коммунисттер ж.б.).

2. Мамлекеттик тилдин мааниси эмнеде?

Жооп: Мамлекеттик тил – башкаруунун тили, ал тилде мыйзамдар, чечимдер кабыл алынат. Ал жарандарга чечим кабыл алуу процесстерине катышууга мүмкүндүк берет жана жарандык иденттүүлүктүн маанилүү элементи болуп саналат.

3. Жарандыктын негизги принциптери кандай?

Жооп: Жарандыктын негизги принциптерине адамдын укуктарын жана эркиндиктерин урматтоо, бардык жарандардын мыйзам алдында тең укуктуулугу гана эмес, ошондой эле жарандардын коомдук турмушка катышуусу жана өз аракеттери үчүн жоопкерчилик да кирет. Бул принциптер адилеттүү жана өнүккөн коомду түзүү үчүн зарыл.

4. Көп түрдүүлүк жана жарандыктын коомду өнүктүрүү менен кандай байланышы болушу мүмкүн?

Жооп: Көп түрдүүлүк коомдун өнүгүшүнө өбөлгө түзөт, анткени ал жаңы идеялардын жана чечимдердин пайда болушуна, ал эми жарандык жарандардын коомго катышуу деңгээлинин жогорулашына алып келет.

5. Саясий институттарга жана мамлекеттик бийлик органдарына ишенимди жогорулатуу эмне үчүн маанилүү?

Жооп: Мамлекет жарандардын саясий институттарга жана мамлекеттик органдарга болгон ишенимин жогорулатууга төмөнкү себептерден улам кызыкдар:

- *Коомдун туруктуулугу.* Жарандардын мамлекетке болгон ишеними кылмыштуулукту жана зордук-зомбулукту азайтат.
- *Өкмөттүн натыйжалуулугу.* Жарандардын мамлекетке болгон ишеними өкмөткө өз функцияларын натыйжалуу ишке ашырууга мүмкүндүк берет.
- *Демократиялык процесстерди өнүктүрүү.* Жарандардын мамлекетке болгон ишеними жарандардын чечимдерди кабыл алуу процесстерине катышуусу аркылуу демократияны өнүктүрүүнүн негизи болуп саналат.

Өкмөт өзүнүн ишмердүүлүгүндө айкындуулукту жана отчеттуулукту, ак ниет башкарууну, бардык жарандар үчүн адилеттүүлүктү жана теңчиликти камсыз кылуу аркылуу жарандардын ишенимин арттыра алат.

6. Кыргыз Республикасынын гербинде тартылган 3төн кем эмес элементти жана алардын маанисин тизмектеп бериңиз

Жооп: Ак шумкар – тазалыктын жана асылдуулуктун символу; Ала-Тоо – мекен жана көчмөн жашоо образы; Ысык-Көл – ойдун тереңдиги; чыгып келе жаткан күн – ыйык жерге алтын нурун чачкан жарык; пахта жана буудай – Кыргызстанда өстүрүлгөн айыл чарба өсүмдүктөрү.

Суроолор – 4 балл

1. Жарандык иденттүүлүктү аң-сезимдүү түшүнүүнү жана баалоо эмне үчүн маанилүү?

Жооп: Жарандык иденттүүлүктү аң-сезимдүү түшүнүү адам үчүн маанилүү. Себеби бул адамга:

- *Жаран катары өз укуктарыңыз менен милдеттериңизди түшүнүүгө жана аткарууга жардам берет.*

- Коомдук маселелерди чечүүгө катышуу менен өлкөнүн өнүгүүсү үчүн *жоопкерчилигин сезүүгө* жардам берет.
- Инклюзивдик жана ынтымактуу коом түзүү үчүн ар кандай маданияттарга, этносторго, диндерге, көз караштарга, тилдерге жана башка баалуулуктарга сабырдуу болууга өбөлгө болот.

2. Кыргызстандагы элдин ынтымагын чыңдоого кандай факторлор жардам берет?

Жооп:

- *Жалпы тарых.* Кыргызстандын элинин бардык этносторду бириктирген, жамааттык сезимдин калыптанышына салым кошкон жалпы тарыхы бар.
- *Жалпы баалуулуктар.* Кыргызстан элинин ынтымагын чыңдоого өбөлгө түзгөн тынчтык, ынтымак, адам укуктарын сыйлоо сыяктуу жалпы адамзаттык баалуулуктар бар.
- *Жалпы кызыкчылыктар.* Кыргызстандын элинин жалпы кызыкчылыктары бар, мисалы, өлкөнүн өнүгүүсү, жашоо деңгээлин жана бакубаттуулугун жогорулатуу, жаратылыш экосистемаларын сактоо ж.б.

3. Башкаруу жана чечимдерди кабыл алуу процесстери ар бир адамга бирдей шартта жеткиликтүү болушу үчүн кандай чаралар көрүлүшү керек?

Жооп:

- Адамдардын укуктары жана мүмкүнчүлүктөрү бирдей болушу зарыл. Бул бардык адамдар шайлоого, кызматка турууга, коомдук иштерге катышууга укуктуу болушу керек дегенди билдирет.
- Башкарууга катышуу үчүн бардык адамдар маалыматка жана билимге ээ болушу маанилүү.
- Ар бир адам үчүн бирдей укуктарды жана мүмкүнчүлүктөрдү камсыз кылуу үчүн мамлекет басмырлоого каршы нормаларды сактоого жана калктын бардык катмарларынын тең укуктуу өнүгүшү үчүн шарттарды түзүүгө тийиш.
- Ошондой эле активдүү жарандыкты калыптандырууга багытталган билим берүү системасын өнүктүрүү абдан маанилүү.

4. Көп түрдүүлүктү жана жарандыкты өнүктүрүү үчүн кандай чаралар бар?

Жооп: Көп түрдүүлүктү жана жарандыкты өнүктүрүү үчүн көп чаралар бар. Аларга төмөндөгүлөр кирет:

- Билим берүү маданияттар аралык түшүнүшүүнү, толеранттуулукту жана адам укуктарын урматтоону өнүктүрүүгө көмөктөшүшү керек.
- Мамлекет бардык жарандардын укуктарын жана кызыкчылыктарын коргоого тийиш.
- Инклюзивдик башкаруу ар түрдүүлүктүн, жарандуулуктун жана адам укуктарынын баалуулуктарына негизделген коомдун өнүгүшүнө салым кошушу керек.
- Сот адилеттигине жетүү жарандардын сотко болгон ишеним деңгээлин жогорулатууга жардам бериши керек, бул өз кезегинде алардын укуктарынын коопсуздугу жана юридикалык институттарга ишеним сезимин жаратат.
- Ар бир адам өз иш-аракети үчүн жооп бериши керек.

5. Демократиялык коомдо жарандардын чечим кабыл алууда ролу кандай?

Жооп: Демократиялык мамлекеттин негизги өзгөчөлүгү - өлкөдөгү бийликтин бирден-бир булагы жана алып жүрүүчүсү Кыргыз Республикасынын бардык этностук топторунун жарандарынан турган эл болуп саналат. Бул адамдар мамлекеттик органдарга өз өкүлдөрүн шайлоого, ошондой эле алардын жашоосуна тиешелүү чечимдерди кабыл алууга катышууга укуктуу дегенди билдирет.

Пантомима үчүн сөздөр – 5 балл

- Патриот
- Теңдик
- Сый-урмат
- Толеранттуулук
- Жоопкерчилик
- Көп түрдүүлүк
- Тынчтык
- Биримдик
- Жаран
- Мыйзам
- Шайлоо
- Достук
- Конфликт
- Маданият
- Эркиндик
- Ачыктык
- Катышуу

Суроолор – 6 балл

1-тапшырма. Сиз досторуңуз менен гүл бакчада сейилдеп жүрүп, топтошкон өспүрүмдөрдүн тентек кылып жатканын көрдүңүз. Алар отургучтарды талкалап, таштандыларды чачып, өтүп жаткан адамдарга асылып жатышат.

Суроо: Сиз бул учурда жаран катары кандай иш-аракеттерди кыласыз?

Жооп:

Жаран катары иш-аракеттер:

- Өспүрүмдөргө кайрылып, туура эмес жүрүм-турумдарын токтотуусун айтасыз.
- Алар тууралуу милицияга кабар бересиз.
- Өтүп жаткан адамдарды сабырдыкка чакырып, чыр-чатак чыгып кетүүсүн алдын аласыз.

Жарандык эмес иш-аракеттер:

- Көңүл бурбастан, жөн гана өтүп кетесиз.
- Өспүрүмдөргө кошуласыз.
- Өспүрүмдөр менен чыр-чатакка барасыз.
- Телефонунузга тартып алып, социалдык баракчаларга чыгарасыз.

2-тапшырма. Автобуста кетип бара жатып, улгайган аялдын үстүнкү текчеден сумкасын ала албай жатканын көрдүңүз.

Суроо: Сиз бул учурда жаран катары кандай иш-аракеттерди кыласыз?

Жооп:

Жаран катары иш-аракеттер:

- Аялга жардамыңызды сунуштайсыз.
- Башка жүргүнчүлөрдүн жардамы керекпи деп сурайсыз.
- Эгерде ал аял жардамга муктаж эместигин айтса, анда кыйнабайсыз.

Жарандык эмес иш-аракеттер:

- Көңүл бурбастан, жөн гана өтүп кетесиз.
- Аны шылдыңдайсыз же какшыктап тийишесиз.

3-тапшырма. Сиз дүкөндүн сатуучусу кардарды алдап жатканын көрүп калдыңыз.

Суроо: Сиз бул учурда жаран катары кандай иш-аракеттерди кыласыз?

Жооп:

Жаран катары иш-аракеттер:

- Сатуучуга кайрылып, эмне себептен кардарды алдап жатканын сурайсыз.
- Эгерде сатуучу тушундүрүүдөн баш тартса, дүкөндүн администрациясына кайрыласыз.
- Эгерде сиз алдамчылыкка күбө болсоңуз, башка сатып алуучуларды чакырсаңыз алар сизге колдоо көрсөтөт.

Жарандык эмес иш-аракеттер:

- Көңүл бурбастан, жөн гана өтүп кетесиз.
- Кардарды шылдыңдайсыз же болбосо сатуучуну мактап, комплимент айтасыз.

4-тапшырма. Сиз шайлоо участогунда жүрөсүз жана бир адамдын башка бирөөнүн ордуна добуш берүүгө аракет кылганын көрдүңүз.

Суроо: Сиз бул учурда жаран катары кандай иш-аракеттерди кыласыз?

Жооп:

Жаран катары иш-аракеттер:

- Башка бирөө үчүн добуш берүүгө аракет кылып жаткан адамга жардамыңызды сунуштайсыз. Ага бул мыйзамсыз экенин түшүндүрөсүз.
- Мыйзам бузуулар жөнүндө участкалык шайлоо комиссиясына билдиресиз.
- Эгерде участкалык шайлоо комиссиясы жооп бербесе, Борбордук шайлоо комиссиясына кайрыласыз.

Жарандык эмес иш-аракеттер:

- Унчукпайсыз жана кезекке туруусун суранасыз.
- Башка бирөө үчүн добуш берүүгө аракет кылып жаткан адамга кошуласыз.
- Башка бирөө үчүн добуш берүүгө аракет кылып жаткан адам менен уруш баштайсыз.
- Телефонунузга тартып алып, социалдык баракчаларга чыгарасыз.

5-тапшырма. Шайлоого талапкер өзүнүн атаандаштары тууралуу жалган маалымат жазылган баракчаларды кантип таратып жатканын көрүп жатасыз.

Суроо: Сиз бул учурда жаран катары кандай иш-аракеттерди кыласыз?

Жооп:

Жаран катары иш-аракеттер:

- Депутаттыкка талапкерге жалган маалымат бар баракчаларды таратууну токтотууну сунуштайсыз.
- Мыйзам бузуулар жөнүндө участкалык шайлоо комиссиясына билдиресиз.
- Эгерде участкалык шайлоо комиссиясы жооп бербесе, Борбордук шайлоо комиссиясына кайрыласыз.

Жарандык эмес иш-аракеттер:

- Унчупастан жолунузду улантасыз.
- Депутаттыкка талапкерге кошулуп, баракчаларды таратканга жардам бересиз.
- Депутаттыкка талапкер менен уруш баштайсыз.

3-ТЕМА. УКУКТУК МАМЛЕКЕТ. МАМЛЕКЕТТИК БИЙЛИКТИН ОРГАНДАРЫ

Суроолор – 2 балл

1. “Укуктук мамлекет” деген эмне?

Жооп: Укуктук мамлекет – бул мамлекеттик бийликтин бардык иш-аракеттери мыйзамга баш ийген мамлекет. Бул бардык мамлекеттик органдар, кызмат адамдары жана жарандар мыйзамга гана баш ийүүгө тийиш дегенди билдирет.

2. “Кыргыз Республикасынын Конституциясы” деген эмне жана азыркы редакциясы качан кабыл алынган?

Жооп: КР Конституциясы – мамлекеттин негизги мыйзамы жана мамлекеттеги бардык башка мыйзамдардын жана аракеттердин негизи болуп саналат. Инсан – коом – мамлекет алкагында “үч бурчтуктун” эң маанилүү коомдук мамилелерди жөнгө салат. Учурдагы Конституция 2021-жылдын 5-майында кабыл алынган.

3. “Мамлекеттик тил” деген эмне жана Кыргызстанда мамлекеттик тил кайсы?

Жооп: Мыйзамга ылайык, мамлекеттик тил өлкөнүн расмий иш кагаздарында жана мекемелеринде колдонулуучу тил болуп саналат. Ал өкмөттө, соттордо, мектептерде,

университеттерде жана башка мамлекеттик мекемелерде колдонулат. Расмий тил адамдар ар башка тилде сүйлөсө дагы, бири-бири менен баарлашууга жана түшүнүүгө жардам берет. Кыргыз Республикасында Конституцияда кыргыз тили мамлекеттик тил катары бекитилген, ал тилде мыйзамдар жана башка расмий документтер кабыл алынат, ал тилде мамлекеттик жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары иштейт, башка расмий иш-аракеттер жүзөгө ашырылат.

4. Шайлоолордун жана референдумдардын негизинде кандай принциптер жатат?

Жооп: Шайлоолордун жана референдумдардын негизин түзгөн принциптерге: жашыруун шайлоо учурунда эркин, жалпы, тең жана тике шайлоо укугу кирет.

5. Бийликтин 3 бутагын атаңыз

Жооп: Бийликтин үч бутагы – мыйзам чыгаруу (Жогорку Кеңеш – мыйзамдарды кабыл алат), аткаруу (министрлер кабинети – мыйзамдарды жана чечимдерди ишке ашырат), сот (сот – түрдүү тараптардын ортосундагы талаш-тартыштарды чечет).

6. “Кыргыз Республикасынын Президенти” деген ким?

Жооп: Президент – мамлекет башчысы, Кыргызстандын бүткүл элинин өкүлү, эң жогорку кызмат адамы жана Кыргыз Республикасынын аткаруу бийлигин жетектейт, 5 жылдык мөөнөткө шайланат.

7. “Аткаруу бийлиги” (Министрлер кабинети) деген эмне жана ал эмне кылат?

Жооп: Аткаруу бийлиги – бул мыйзамдардын жана башка бийлик бутактарынын чечимдеринин иш жүзүндө аткарылышына жооптуу болгон бийлик бутагы. Министрлер кабинети Президентке баш ийген жана ага отчет берүүчү эң жогорку коллегиялдуу аткаруу органы болуп саналат. Министрлер кабинети өлкөнү башкарууга, анын коопсуздугуна жана жарандардын жыргалчылыгына жооптуу.

8. Жогорку Кеңеш деген эмне жана канча депутат бар?

Жооп: Жогорку Кеңеш – 90 депутаттан турган Кыргыз Республикасынын парламенти болуп саналат жана өзүнүн ыйгарым укуктарынын чегинде мыйзам чыгаруу бийлигин жана өз ыйгарым укуктарынын чегинде контролдук кылуу милдеттерин жүзөгө ашыруучу өкүлчүлүктүү жогорку орган болуп саналат.

9. “Сот бийлиги” деген эмне?

Жооп: Сот бийлиги – мамлекет менен жарандардын, жарандардын өздөрүнүн, юридикалык жактардын ортосундагы чыр-чатакты мыйзамдын негизинде чечүүчү, ошондой эле мыйзамдардын Конституцияга дал келүүсүн көзөмөлдөөчү өз алдынча жана көз карандысыз бийлик бутагы болуп саналат.

10. Кыргыз Республикасындагы соттордун системасын (деңгээлдерин) атаңыз

Жооп: КР соттордун деңгээли – биринчи инстанция: райондук жана шаардык соттор, экинчи инстанция: областтык жана Ош жана Бишкек шаарларынын соттору, үчүнчү инстанция: Кыргыз Республикасынын Жогорку соту.

Суроолор – 3 балл

1. “Жарандык” деген эмне?

Жооп: Кыргыз Республикасынын жарандыгы – адамдын мамлекет менен укуктук байланышы, ал ага белгилүү укуктарды жана милдеттерди берет. Жарандык үч мааниге ээ:

- **Укуктук** – бул жарандарга белгилүү укуктарды жана милдеттерди берүүчү укуктук статус.
- **Саясий** – коомдун саясий турмушуна активдүү катышуу.
- **Социалдык** – бул саясий коомчулукка таандык болуу сезими.

Жарандын статусу Кыргыз Республикасынын Конституциясында бекитилген, жарандыкты тастыктоочу негизги документ болуп паспорт саналат.

2. Кыргызстандын жарандары мамлекеттик башкарууга кантип катыша алат?

Жооп: Кыргыз Республикасынын жарандары мамлекеттик башкарууга катышууга төмөнкүлөргө укуктуу:

- Мамлекеттик органдарга жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына шайлоого жана шайланууга, ошондой эле референдумга катышууга.
- Коомдун жана мамлекеттин иштерин башкарууга түздөн-түз жана алардын өкүлдөрү (депутаттар жана Кыргыз Республикасынын Президенти) аркылуу катышууга.
- Мамлекеттик жарандык жана муниципалдык кызматка кирүүдө жана жогорулоодо бирдей укуктарга жана бирдей мүмкүнчүлүктөргө ээ.
- Республикалык жана жергиликтүү маанидеги мыйзамдарды жана чечимдерди талкуулоого жана кабыл алууга катышууга.

- Мамлекеттик бийлик органдарына, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына жана алардын кызмат адамдарына кайрылганда, алар жүйөлүү жооп берүүгө милдеттүү.
- Республикалык жана жергиликтүү бюджеттерди түзүүгө катышууга, ошондой эле бюджеттен иш жүзүндө сарпталган каражаттар жөнүндө маалымат алууга.

3. Кыргыз Республикасындагы шайлоого катышуу үчүн кандай талаптар аткарылышы керек?

Жооп:

- Кыргыз Республикасынын жараны болуу;
- 18 жаштан жогору болуу;
- Шайлоочулардын тизмесинде болуу;
- Катталган жер боюнча добуш берүү.

4. Эмне үчүн жарандардын чечим кабыл алуу процессине катышуусу маанилүү?

Жооп: Жарандардын чечимдерди кабыл алуудагы активдүүлүгү демократияны жана жарандык коомду өнүктүрүүгө байланыштуу. Жарандар коомдук жайларды кантип пайдалануу, билим берүүнүн сапатын кантип жогорулатуу же өз коомчулугунда коопсуздукту кантип камсыз кылуу боюнча чечимдерди кабыл алууга катыша алышат, ошону менен коомчулуктун кызыкчылыктарына жана укуктарына таасир этүүчү маселелерге катыша алышат.

5. Чечимдерди кабыл алууда жарандардын катышуу деңгээлин жогорулатуу үчүн эмне кылуу керек?

Жооп: Чечимдерди кабыл алууга жарандардын катышуу деңгээлин жогорулатуу үчүн төмөнкүлөрдү аткаруу керек:

- Жарандарга чечимди кантип кабыл алуу керектиги жана алар процесске кантип катыша ала тургандыгы жөнүндө маалымат берүү.
- Жарандарды чечим кабыл алуу процессине катышуу үчүн зарыл болгон ресурстар менен камсыз кылуу.
- Чечимдерди кабыл алуу процессине жарандардын катышуусу үчүн жагымдуу шарттарды түзүү.

Суроолор – 4 балл

1. **Элестетиңиз, сиз мамлекеттик кызматкерлер ачык жана айкын иш жүргүзбөгөн өлкөдө жашап жатасыз. Мындай өлкөдө кандай көйгөйлөр жаралышы мүмкүн?**

Жооп:

- *Коррупция:* Мамлекеттик кызматкерлер бийликти жеке кызыкчылыгы үчүн колдонушу мүмкүн.
- *Кызмат абалынан кыянаттык менен пайдалануу:* Мамлекеттик кызматкерлер элдин кызыкчылыгына туура келбеген чечимдерди кабыл алышы мүмкүн.
- *Натыйжасыздык:* Жарандардан кайтарым байланыш албагандыктан, мамлекеттик органдардын иштери натыйжасыз болушу мүмкүн.

2. **Мамлекеттик органдардын ачыктыгын жана айкындуулугун колдоо үчүн эмне кыла аласыз?**

Жооп: Мыйзамдардын жана чечимдердин долбоорлору боюнча коомдук талкууларга катышып, алардын ишмердүүлүгү жөнүндө мамлекеттик органдардын отчеттору менен таанышып – бул мамлекеттик органдардын социалдык тармактарынын баракчалары аркылуу ишке ашырылышы мүмкүн, сизди кызыктырган маалыматтарды алуу үчүн мамлекеттик органдар менен байланыша аласыз.

3. **“Мамлекет жана анын органдары коомдун кандайдыр бир бөлүгүнө эмес, бүтүндөй коомго кызмат кылат” деген эмнени билдирерин түшүндүрүңүз.**

Жооп: Мамлекет бардык жарандардын жынысына, жашына, динине, улутуна жана социалдык абалына карабастан, алардын ар биринин кызыкчылыгы үчүн иш алып барышы керек дегенди билдирет. Мамлекет коомдун белгилүү бир бөлүгүнө гана кызмат кылса, адилетсиздикке, теңсиздикке алып келет. Мындай мамлекет туруктуу болбойт жана өнүгө албайт.

4. **Кайсы гана динде болбосун бардык адамдардын тең болушун мамлекет кантип камсыздай алат?**

Жооп: Мамлекеттин светтик болушу – мамлекет дин иштерине кийлигишпейт жана жарандарды динге карап басмырлабайт дегенди билдирет. Бул Кыргызстандын бардык жарандары диний көз карашына карабастан бирдей укуктарга жана эркиндиктерге, анын ичинде абийир жана дин тутуу эркиндигине ээ экендигин билдирет. Маселен, эч кимге анын динине байланыштуу укуктарына жана эркиндигине шек келтирүүгө болбойт.

Мамлекеттин светтик өлкө экендиги Кыргызстанда кандайча көрүнүп жатканына бир нече мисал келтирели:

- Кыргыз Республикасынын Конституциясы абийир жана дин тутуу эркиндигине кепилдик берет.
- Кыргызстанда жарандарды диний көз карашы боюнча басмырлоого тыюу салган абийир жана дин эркиндиги жөнүндө мыйзам бар.
- Кыргызстанда ар кандай диндердин өкүлдөрү болгон көптөгөн диний уюмдар бар.

5. Кыргызстандын социалдык камсыздандыруу системасы бардык жарандардын татыктуу жашоо деңгээлин камсыз кылууга кандайча жардам берет?

Жооп: Пенсиялар жана социалдык жөлөк пулдар пенсионерлердин, аз камсыз болгон үй-бүлөлөрдүн жана мүмкүнчүлүгү чектелген жарандардын минималдык киреше деңгээлин камсыз кылууга жардам берет. Акысыз билим берүү жарандарга билим алууга жана квалификациясын жогорулатууга жардам берет. Акысыз медициналык тейлөө жарандарга медициналык жардам алууга жана ден соолугун сактоого жардам берет.

Пантомима үчүн сөздөр – 5 балл

- Мыйзам
- Референдум
- Демократия
- Президент
- Министрлик
- Сот
- Шайлоо
- Көз карандысыздык

Суроолор – 6 балл

1. Айдана Кыргызстанда жашайт жана үчүнчү класста окуйт. Мугалим коом таануу сабагында Кыргызстанда президент бар, ал мамлекет башчысы жана бүткүл элдин өкүлү экенин айтты. Айдана өз өлкөсүн өнүктүрүүнү каалайт жана келечекте Президент болгусу келет.

Суроо: Ал Президент болуш үчүн эмне кылышы керек?

Жооп: Айдана, 35 жаштан жаш эмес жана 70 жаштан ашпаган, мамлекеттик кыргыз тилин билген, республикада 15 жылдан кем эмес жашаган Кыргызстандын жараны

болушу керек. Ошондой эле, Айдананын жогорку билими жана мамлекеттик же коомдук иштерде иш тажрыйбасы болушу зарыл.

- 2. Сиз Жогорку Кеңештин депутатысыз. Сиз жаңы салыктарды киргизген мыйзам долбооруна добуш берип жатасыз. Сиз бул мыйзам долбоору бүтө элек жана калкка зыян келтириши мүмкүн деп эсептейсиз.**

Суроо: Бул кырдаалда эмне кыласыз?

Жооп:

- Мен мыйзам долбоорун кароодо комитеттин отурумунда сөз сүйлөйм жана аны биротоло иштеп чыгууну сунуш кылам;
- Жарандардын жана эксперттердин пикирин чогултуу үчүн коомдук угууларды өткөрөм;
- Мен мыйзам долбооруна экспертиза жүргүзүп, анын зарылдыгына баа берүүнү суранам.

Аягында мыйзам долбоору дагы эле бүтө элек экени аныкталса, анда мен ага каршы добуш берип, депутаттарга өзүмдүн жүйөлөрүмдү келтирип, кабыл алууга каршы добуш берүүнү сунуштайм.

- 3. Саида – Жогорку Кеңештин депутаты. Ал айлана-чөйрөнү коргоо боюнча мыйзам долбоорун колдоо сөзүн айтып жатат. Анын каршылашы мыйзам долбооруна каршы чыгат, себеби, бул экономикалык жоготууга алып келет деп эсептейт.**

Суроо: Анын каршылашынын аргументтерине кандай жооп бересиз?

Жооп:

- *Айлана-чөйрөнү коргоо саламаттыкты сактоого кеткен чыгымдарды азайтууга жардам берет.* Мисалы, абанын булганышын азайтуу дем алуу органдарынын ооруларын кыскартууга алып келиши мүмкүн, бул ооруларды дарылоого кеткен чыгымдарды азайтат.
- *Айлана-чөйрөнү коргоо өндүрүмдүүлүктү жогорулатат.* Мисалы, таза жана коопсуз чөйрөдө иштеген жумушчулар ден соолугу чың жана өндүрүмдүүлүгү жогору болот.

- *Айлана-чөйрөнү коргоо экономиканын жаңы тармактарын өнүктүрүүгө салым кошо алат.* Мисалы, энергиянын кайра жаралуучу булактарын өнүктүрүү жаңы жумуш орундарын түзүп, инвестиция тартууга түрткү берет.

4. Сиздердин өлкөдө кылмыштуулуктун өсүшү байкалууда. Министрлер кабинетин коомдук тартипти коргоону күчөтүү боюнча чараларды көрүп жатат.

Суроо: Мындай учурда аткаруу бийлигинин кандай функциялары ишке ашырылууда?

Жооп:

- *Жарандардын өмүрүн жана ден соолугун коргоо.* Министрлер кабинетине граждандардын коопсуздугун камсыз кылуу жана аларды кылмыштуу кол салуулардан коргоо милдети жүктөлгөн.
- *Мыйзамдуулукту жана тартипти камсыз кылуу.* Министрлер кабинетин өлкөдө мыйзамдардын жана мыйзамдуулуктун сакталышын камсыз кылууга тийиш.

5. Өзүңүздү Кыргызстанда жашаган улгайган адам деп элестетиниз. Жумушунуз жок, өзүңүздү бакканга акчаңыз да жок.

Суроо: Мындай кырдаалда мамлекеттик кандай социалдык кепилдиктер жардам бере алат?

Жооп: Бул учурда сизге төмөнкү мамлекеттик социалдык кепилдиктер жардам бере алат:

- *Карылык боюнча пенсия.* Эгерде сиз пенсия курагына жеткен болсоңуз, анда карылык боюнча пенсия ала аласыз. Бул минималдуу киреше деңгээлин камсыз кылууга жардам берет.
- *Аз камсыз болгон үй бүлөлөр үчүн социалдык жөлөкпүлдар.* Эгерде сиз аз камсыз болгон болсоңуз, анда сиз социалдык камсыздандыруу боюнча жөлөкпүл ала аласыз. Бул тамак-аш, кийим-кече жана башка керектүү нерселер менен камсыз кылууга жардам берет.
- *Акысыз медицина.* Кыргызстанда жарандар үчүн медициналык жардам бекер. Бул медициналык жардамды акы төлөбөстөн ала аласыз дегенди билдирет.

СУРООЛОРДУ ТУУРА ТҮЗҮҮ ҮЧҮН КЕҢЕШТЕР

1. Максаттуу аудиторияны аныктаңыз

Суроолорду түзүүдө максаттуу аудиторияны эске алуу маанилүү. Сиз кимге суроолорду жазып жатасыз? Балдар, чоңдор, белгилүү бир билими же жөндөмү бар адамдар үчүнбү? Бул суроолордун тематикасына, алардын татаалдыгына жана форматына жараша болот.

2. Теманы тандаңыз

Суроолордун темасы ар кандай болушу мүмкүн: тарых, география, илим, маданият, искусство, спорт, оюн-зоок ж.б. сизди кызыктырган жана сиз жакшы билген теманы тандаңыз.

3. Суроолорду түзүңүз

Суроолор так жана туура жооп бере тургандай кылып түзүлүшү керек. Алар кызыктуу жана оюнчуну ойлонууга түрткү бериши керек.

Суроолорду түзүүдө төмөнкү факторлорду эске алуу маанилүү:

- **Актуалдуулугу:** суроо максаттуу аудитория үчүн актуалдуу болушу керек.
- **Кызыктуу:** суроо кызыктуу болушу керек жана оюнчуну ойлонууга түрткү бериши керек.
- **Тактык:** суроого жооп так жана туура болушу керек.
- **Формат:** суроо ачык, жабык, жооп тандоо менен, амалкөйлүк менен ж.б. болушу мүмкүн.

4. Жоопту түзүңүз

Жооп толук жана так болушу керек. Ал суроонун темасына туура келип, түшүнүксүздүктү камтыбашы керек.

5. Суроону сынап көрүңүз

Суроо-жооп жазгандан кийин, аны бир нече кишиге сынап көрүңүз. Бул суроонун так экенине жана ага туура жооп берүүгө жардам берет.

6. Керектүү суроолор топтому болгонго чейин 3-5 кадамдарды кайталаңыз.

Кошумча кеңештер

- **Ар кандай суроо форматтарын колдонуңуз.** Бул оюнду ар түрдүү жана кызыктуу кылат.
- **Оригиналдуу болуп, адаттан тыш суроолорду берүүдөн коркпоңуз.** Бул оюнду кызыктуураак кылууга жардам берет.
- **Оюндун контекстин эске алыңыз.** Сиз оюн үчүн суроолорду жазып жатканда, анын эрежелерин жана өзгөчөлүктөрүн эске алыңыз. Мисалы, оюнда атайын карталар же буюмдар болсо, суроолордо колдонуңуз.
- **Тамашаларды колдонуңуз.** Тамашалар оюнду кызыктуураак жана эсте каларлык кыла алат.
- **Визуалдык дизайн жөнүндө унутпаңыз.** Суроолор сүрөттөр, диаграммалар, графиктер жана башкалар түрүндө берилиши мүмкүн.

Оюн иштеп чыккан: Адилет Аскарров

Дизайнер: Ализа Кубатова

Долбоордун координатору: Наргиза Женишева

Facebook: @UNDPKG, @unpeacebuilding @UN.Kyrgyzstan

Instagram: @undpkg, @un_kyrgyzstan @alc.kg @kyrgyz.jarany

Linkedin: @undpkg

Twitter: @undpkg, @UNPeacebuilding @un_kyrgyzstan